

8. Кривошея І. Неурядова старшина в дипломатичних місіях другої половини XVII ст. Гетьман Петро Дорошенко та його доба в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці початку гетьманування Петра Дорошенка (16 жовтня 2015 р., м. Київ) / упорядник Є.М. Луняк; Музей гетьманства. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. С.71 – 87.
9. Кочегаров К. К истории русско-крымских мирных переговоров 1679-1680. Неудачное посольство в Крым дьяка Василия Михайлова и доворянина Ивана Сухотина. Русь, Россия: Средневековье и Новое время. Вып. 6. М., 2019. С. 640 – 646.
10. Чухліб Т. Культура дипломатичних відносин. Історія української культури. Том 3. Київ. 2003. С. 264 – 292.
11. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упоряд. : І. Бутич, В. Риневич, І. Тесленко. Київ ; Львів : НТШ, 2004. 1118 с.
12. Мищик Ю. До видання українського дипломатарію XVI – XVIII ст. Проблеми історіографії та джерелознавства історії України. Дніпропетровськ, 1991. С. 119–121.
13. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 15 т. Санкт-Петербург : Тип. братьев Пантелеевых, 1882. Т. 12 : 1675–1676. 874 стб.
14. Там само. 724-725 стб.
15. Чухліб Т. Міжнародно-правовий статус ранньомодерної Української держави: нові наукові підходи та перспективи вивчення // Українська держава другої половини XVII - XVIII ст.: політика, суспільство, культура / Відп. ред. В.А. Смолій. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2014. – С. 272–301.
16. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 15 т. Санкт-Петербург : Тип.А.М. Котомина и К. Обух, 1884. Т. 13 : 1677–1678. 766 стб.
17. Там само. 322 стб.
18. Там само. 740 стб.
19. Там само. 738 стб.
20. Ченцова В. Киевская митрополия между Константинополем и Москвой. 1686. Киев : Дух і література, 2020. 632 с.
21. Туранли Ф. Дипломатична діяльність українських гетьманів: чорноморський вектор. Європейські історичні студії. 2017. № 7. С. 125-149.
22. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией: в 15 т. Санкт-Петербург : Тип. М. Эгтингера, 1879. Т. 11 : 1672–1674. 820 стб.

Олена Попельницька (Київ)

завідувач відділу науково-видавничої діяльності
 Національного музею історії України,
 кандидат історичних наук

Дослідження історичної топографії київського Подолу XVIII ст. за документами 1714–1786 рр. з архіву Видубицького монастиря

Актуальність вивчення проблеми.

Вивчення історичної топографії українських міст XVII–XVIII ст. базується на поєднанні методів різних спеціальних історичних дисциплін і окремих наук: архівознавства, археології, картографії, іконографії тощо. Не є винятком й один із найдавніших історичних районів Києва – Поділ, який у XVI–XVIII ст. фактично уособ-

лював Київ як міську структуру і який тогочасні писемні джерела називають Києво-Подолом. За часів Пізнього Середньовіччя та Ранняго Модерного часу Поділ був осередком міського ремесла та торгівлі. Економічним та політичним життям Подолу, згідно з Магдебурзьким правом, керував самоврядний колегіальний міщанський магістрат (ратуша). Кінцем домінування Подолу у київській міській структурі стала руйнівна пожежа 1811 р., яка знищила забудову і вулично-квартальне планування Подолу, що формувалося протягом кількох попередніх століть. Під час подальшої відбудови вулична мережа Подолу зазнала кардинальних змін, перетворившись з радіальної на регулярну, якою вона лишається й донині.

Стан вивчення проблеми.

Серед сучасних українських дослідників комплексно вивчають (з використанням різних категорій історичних джерел) історичну топографію українських міст XVIII ст. Полтави, Львова, Кам'янець-Подільського, Володимира, Луцька, Чернігова, Дубна та Києва Микола Петров (Історична топографія Кам'янець-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела). Кам'янець-Подільський, 2002. 383 с.), Оксана Коваленко (Полтава XVII–XVIII століть. Київ, 2015. 234 с.), Мар'яна Долинська (Історична топографія Львова XIV–XIX ст. Львів, 2006. 356 с.), Валентина Петрович (Історична топографія міста Володимира X–XVIII ст.: дис... канд. іст. наук. Луцьк, 2003. 261 с.), Оксана Жук (Історична топографія Луцька X–XVIII ст.: дис... канд. іст. наук. Луцьк, 2000. 194 с.), Олександр Бондар (Історична топографія Чернігова у XIV–XVIII ст.: дис... канд. іст. наук. Київ, 2017), Юрій Пшеничний (Історична топографія Дубна і його округи в X–XVIII ст. Київ, 2016), Олена Попельницька (Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX століття. Київ, 2003. 304 с.).

Означені дослідники (використовуючи комплекс писемних, археологічних, картографічних, зображувальних джерел) розглянули широкий спектр питань історичної топографії українських міст у часи Середньовіччя та Ранняго Нового часу, продемонструвавши широкі можливості застосування комплексу різноманітних джерел у вивченні урбаністичної історії.

Метою дослідження є реконструкція на основі комплексу рукописних документів XVIII ст. історії існування та забудови одного з житлових дворів Подолу, який у 1714–1786 рр. належав київському Видубицькому монастирю, а також локалізація цього двору на топографічному плані Подолу 1803 р.

Новизною дослідження є те, що вперше до наукового обігу вводиться комплекс неопублікованих писемних джерел, що стосуються київського монастирського землеволодіння XVIII ст., та досліджено історію однієї конкретної житлової садиби Подолу протягом понад ста років (1657–1786). Також розглядаються деякі питання соціальної історії Подолу в означений історичний період.

Джерела дослідження.

У першу чергу, слід відзначити великий інформаційний потенціал рукописних документів – так званих «купчих грамот», які склалися під час продажу та придбання об'єктів нерухомості і в яких зазначалися просторові межі конкретних садиб та топографічні орієнтири (вулиці, ручаї, церковні будівлі, інші приватні садиби), що з усіх сторін визначали кордони цих об'єктів нерухомості. «Купчі грамоти» зазначали й імена попередніх власників садиб. Серед документів київських архівів зберігаються комплекси таких документів власності

XVII–XVIII ст., які під час здійснення акту купівлі-продажу нерухомості передавалися від одного власника до іншого, і кількість яких з кожною угодою збільшувалася. Деякі збірки таких документів, що накопичувалися протягом тривалого часу, дозволяють прослідкувати імена власників окремих міських садиб протягом привалого часового відтинку простору. За інформацією таких документальних комплексів можна спостерігати за зміною вартості одного й того самого об'єкту нерухомості у різні історичні періоди, за еволюцією забудови садиби та зміною асортименту її будівель тощо.

Іншою категорією писемних джерел є описи окремих будівель, їхнього рухомого майна та інтер'єрів, що містять інформацію про планування житлових споруд, конструкцію та вигляд опалювальних приладів (печей та груб), дверей та вікон. Такі документи також повідомляють про наявність господарчих приміщень: льодовень, комор, клунь, стаєнь, сінників тощо.

Важливе значення у дослідженні історичної топографії Подолу відіграють й картографічні джерела, у першу чергу, створений у 1803 р. під керівництвом головного міського архітектора Києва А. І. Меленського план Подолу, на якому зазначені напрями міських вулиць та кордони садиб, що існували до пожежі 1811 р., і про які згадують писемні документи XVII–XVIII ст.

Використані при створенні цього у процесі дослідження рукописні документи XVIII ст. зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та походять із зібрань Київської духовної академії та одного з професорів цього вищого навчального закладу – Степана Тимофійовича Голубєва (1848–1920), історика церкви, члена Історичного товариства Нестора-літописця при Київському університеті, Київського товариства старожитностей і мистецтв, Київської археографічної комісії, автора багатьох історичних досліджень, історії Києво-Видубицького Свято-Михайлівського монастиря, опублікованої у 2011 р.

Можливо, означені документи надійшли до Київської духовної академії з архіву київського Видубицького монастиря. Так, директор Церковно-археологічного музею (який у 1872–1915 рр. діяв при Київській духовній академії) М. І. Петров згадував про наявність у музейному зібранні 197-и документів з архіву Видубицького монастиря [13, 178–184]. У 1934 р. рукописні документальне зібрання колишнього Церковно-археологічного музею надійшло до відділу рукописів Всенародної бібліотеки України [16] (нині – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

Серед опублікованих у 2017 р. документів архіву Видубицького монастиря є три таких, що стосуються теми нашого дослідження: випис з київських ратушних книг про судову справу між магістратом і Видубицьким монастирем за двір І. Тадрини (1714), «квіт» І. Г. Тадрини на двір (1714) та «донесення» ієромонаха Іларіона архімандриту Свято-Михайлівського Видубицького монастиря (1753) [2; 408, 457].

Виклад матеріалу.

Забудова та планувальна вулично-квартальна мережа Подолу складалася протягом кількох століть, а історія багатьох міських садиб налічувала не один десяток років. Одна з таких садиб з 1714 р. належала Видубицькому монастирю – одній з найстаріших київських чернечих обителів [1, 505].

Садиба Видубицького монастиря на Подолі призначалася для мешкання ченців, що приїжджали до Києва з метою закупівлі товарів та продуктів для монас-

тирського господарства. Крім того, у садибі винаймали житло орендарі, які сплачували монастирю орендну плату.

Про практику заснування на Подолі монастирських дворів повідомляють численні писемні джерела XVII–XVIII ст. До секуляризації церковних земельних маєтностей (1786) на Подолі існували подвір'я київських Кирилівського, Пустинно-Микільського, Софійського та Печерського, Межигірського, Густинського та Мгарського монастирів, подвір'я Переяславського єпископа [14, 105–126]. Після 1786 р. ці двори, як і подвір'я Видубицького монастиря, перейшли у приватну та муніципальну власність.

Двір Видубицького монастиря розташовувався на вулиці Чорна Грязь (яка із середини XIX ст. мала назву Флорівської) [15]. Назва цієї вулиці походила від заболоченої місцевості, розташованої поряд із Флорівським монастирем.

Згідно з парафіяльним територіальним поділом, що діяв на Подолі у XVII–XVIII ст., двір Видубицького монастиря розташовувався у приході церкви Успіння, розташованої у центрі Подолу на ринковому майдані.

Велике подвір'я Видубицького монастиря сформувалось у першій половині XVIII ст. шляхом об'єднання трьох міських садиб (які ми умовно назвемо садибами № 1, № 2 та № 3), придбаних у 1714, 1719 та 1739 рр.

Практика збільшення розмірів садиб шляхом зкуповування довколишніх незабудованих земельних ділянок та житлових дворів на Подолі відома здавна: так у XVII–XVIII ст. сформувалися садиба Братського монастиря та подвір'я Межигірського монастиря [14, 114–118, 123].

Історію садиби № 1 (за термінологією документів власності XVII–XVIII ст. – плацу, з нім. Platz – «майдан») можна прослідкувати з XVII ст. за її власними назвами, зазначеними у писемних джерелах. У київських документах XVII–XVIII ст. міські садиби називалися за прізвищами їхніх власників. Назвами плацу (садиби) № 1 були Так, плац (садиба) № 1 мав такі назви: «Тадринівський», «Предромірський» та «Позняновський».

У 1657 р. власник садиби № 1 (яка на той час, за прізвищем попереднього власника, мала назву плац «Позняновський»), київський козак Афанасій Предромірський передав свою садибу Федору-Ждану (Івану) Тадрині як неповернену грошову позику [5].

Означений А. Предромірський, можливо, був нащадком Івана Андрійовича Предромірського (1640-і рр.) – шляхтича та старости церковної громади Софійського собору, одного із сподвижників київського митрополита Петра Могили [11, 28].

Новий власник садиби № 1 – київський бургомістр та майбутній київський вїйт (у 1667–1677 рр.) Федір-Ждан Тадрина був сином київського вїйта Ждана (Івана) Тадрини та батьком київського вїйта Ждана (Івана) Федоровича Тадрини. Усього родині Тадрин наприкінці XVII – на початку XVIII ст. на Подолі належали п'ятдесят «куничних» дворів [14, 222–223], в яких жили орендатори, що сплачували за своє мешкання власникам нерухомості.

Двором № 1 нащадки Федора-Ждана Тадрини (син Герасим та онук Іван) володіли до 20 квітня 1714 р., коли колишній плац «Предромірський» (раніше – «Позняновський»), а на той час вже «Тадринівський», перейшов у власність Видубицького монастиря, як про це свідчить «Випис з книг міських ратуша київського» і запис Івана Герасимовича Тадрини про передачу «Предромірсь-

кого» плацу (розташованого у Святоуспенській парафії поряд з ринком) Видубицькому монастирю за позику у 200 злотих [6, 1].

Під час передачі цього плацу у Видубицького монастиря відбувся конфлікт із київським магістратом, якому попередній орендар «Тадринівського» двору завинив певну суму грошей. Сплативши ці кошти до міської скарбниці [2, 408], видубицькі ченці 9 червня 1714 р. стали власниками ґрунту (земельної ділянки) та будівель плацу «Тадринівського» [7, 1].

10 жовтня 1714 р. Іван Герасимович Тадрина одержав від ігумена Видубицького монастиря розписку про сплату 300 злотих за будинок [8, 2]. Отже, застава була лише садибна земельна ділянка, без розташованих на ній будівель, за які монастирю довелося сплатити власнику.

Історія садиби № 2, розташованої поряд із садибою № 1 та згодом об'єднаної з нею, є наступною. 27 березня 1719 р. в актових книгах київського магістрату була зафіксована передача перекладачем [Київської губернської канцелярії] греком Олександром Астаматієм свого будинку на Подолі Видубицькому монастирю за позику у 10 талярів [9, 1].

Рис. 1. Фрагмент плану Подолу 1803 р. із зазначенням на ньому двору Видубицького монастиря, Флорівського монастиря, вулиці Чорна Грязь та церкви Успіння Пресвятої Богородиці

15 серпня 1719 р. Видубицький монастир отримав двір свого боржника – на той час вже покійного Астаматія [9], а 9 лютого 1720 р. уклав угоду зі старшим сином О. Астаматія, Кирилом, про доплату йому за будинок 10-ти талярів [10, 2].

Документи, що стосуються існування садиби Видубицького монастиря у 1739–1786 рр. (контракти на оренду, описи майна тощо), містяться в архівній справі, що походить з архіву професора Київської духовної академії С.Т. Голубева.

20 травня 1739 р. Видубицький монастир одержав у власність садибу № 3, попередніми власниками якої були Андрій Миколайович Дунін та бунчуковий товариш Іван Якубович [4, 2–3]. Андрій Миколайович Дунін (?–1749) був полковником Білгородського кінного полку, згодом отримав чин бригадира. Його дочка Євдокія певний час була послушницею Флорівського монастиря, розташованого неподалік від садиби № 3. Можливо, А. М. Дунін, що мешкав у Харкові, придбав означену садибу для того, щоб мешкати там, коли приїздив до Києва побачитись із дочкою.

Друга дочка А. М. Дуніна, Уляна, була дружиною генерального осавула Якова Дем'яновича Якубовича [3, 59–65]. Останній, можливо, був родичем (?) Івана Якубовича, від якого Видубицький монастир отримав садибу № 3.

У 1744 р. Видубицький монастир, як свідчить відповідний документ з магістрату, об'єднав садибу № 3, придбану у 1739 р., із садибами № 1 та № 2, які на той час вже склали одне ціле. В одній частині новоутвореної монастирської садиби мешкали орендарі, в іншій на військовому постой перебували троє солдатів [4; 4, 4зв., 5].

Складений 1746 р. опис садиби Видубицького монастиря згадує чотирьох орендарів: римаря Каленика, москаля Гліба, пряничника та бражницю. Двоє останніх за півроку оренди сплачували відповідно 3 та 5 крб. Розмір орендної плати, певно, залежав від розмірів житла, яке винаймалося.

З чотирьох садибних житлових будівель три були світлицями, одна – горницею. Світлиці обігрівалися грубами (світличними печами), спорудженими з кахлів, глазуrowаних зеленою поливою чи з неполив'яних (білих) кахлів. В описі зазначено наявні пошкодження груб: «...зелена піч, збоку одна кахля бита та згори три білих кахлі приставлено» та «...піч біла світлична, верхніх кахлів на пів-груби нема».

Найбільша будівля, розташована на території садиби, складалася зі світлиці, сіней та комори.

Будинок, в якому жив римар Каленик, складався зі світлиці, сіней та комори з хатньою піччю (для приготування їжі) без груби.

Дві інші житлові споруди склалися лише зі світлиці чи з горниці.

В описі 1746 р. зазначено наявність олов'яних рам (оболоней) та скляних шиб у вікнах («...шиби великі: дві цілі, дві розбиті» та «...вікна великі, шибки малі, аркушові (певно, вирізані з листового скла, а не круглі гутні. – Авт.)).

Опис також згадує про конструкцію дверей: «...двері на завісах... із металевими. – Авт.) засувом та клямкою». Лише одні зі згаданих дверей – ті, що вели до комори та були оснащені дерев'яною клямкою, мали досить архаїчну конструкцію: оберталися на дерев'яному дверному кілку.

Господарськими спорудами садиби Видубицького монастиря були пекарня з хатньою піччю без груби та з комином; льодовня з лядою на вулицю (через яку

взимку завантажували лід); льох із подвійними дверима на завісах, що зачинялися на висячий замок; дві комори. Садиба була оточена парканом з воротами та хвірткою, що замикалася на замок [4; 7, 8, 8зв.].

З 1748 р. Видубицький монастир протягом понад 30-ти р. віддавав свою садибу в оренду кільком поколінням родини Привалових: селянину обер-коменданта Київської фортеці Івана Івановича Костюріна – уродженцю с. Тихонова Ярославського повіту Дмитру Привалову, його синам Василю та Стефану, онуку Йосипу та правнуку(?) Андрію.

Про подробиці укладання угоди на оренду з Приваловими стає відомо з «донесення» ценця Іларіона архімандриту Видубицького монастиря (1753). У 1748 р. до тодішнього ігумена прибув офіцер від київського обер-коменданта з дорученням передати Дмитру Привалову в оренду монастирський двір, який до того вже три роки (з 1745 р. – Авт.) був без орендарів. Угода з Д. Приваловим терміном на шість років була укладена у присутності ігумена, монастирських шафаря та скарбника. Монастир зобов'язався перед здачею двору в оренду полагодити у ньому те, що потребувало ремонту: печі, груби, дах сараю, криницю. Оскільки на той час у монастирі не знайшлося робітників потрібного фаху (а обер-комендант взяв під особистий контроль поселення Привалових у монастирському дворі, час від часу надсилаючи офіцерів для перевірки стану двору), тож ценці запропонували новому орендарю виконати необхідні ремонтні роботи власним коштом із наступним відшкодуванням монастирем витрат [2, 457–458].

Те, що сам київський обер-комендант клопотався про передачу Приваловим двору в оренду, клопотання київського обер-коменданта щодо передачі Приваловим двору в оренду свідчить про те, що Привалови не були простими селянами, а купцями, які, можливо, забезпечували гарнізон Київської фортеці товарами першої необхідності: поставляли зерно, будівельний ліс, провіант, боеприпаси (порох) тощо.

Привалови своїм коштом збудували в орендованому дворі нову хату, криницю, стайню, літню піч у дворі та три комори (сараї), новий паркан. Вони також об'єднали дві старі житлові будівлі в одну під єдиним дахом, добудувавши до них дві комори. У будівлях були споруджені нові печі та засклені вікна. Видубицький монастир відшкодував Приваловим витрати на ці будівельні та ремонтні роботи.

За умовами контрактів (що час від часу поновлювались) орендарі двічі на рік сплачували монастирю певну суму грошей, розмір якої збільшився від 35 крб. у 1749 р. та 40 крб. у 1754 р. до 80 крб. у 1775 р.

Розміри садиби Видубицького монастиря (у документах зазначені в «аршинних людини косих сажнях») становили 20 сажнів (≈ 50 м) у довжину та 15 сажнів ($\approx 37,5$ м) у ширину. У дворі розташовувалося п'ять хат, три кімнати та чотири комори. У хатах були «печі добрі» та «вікна цілі», нові справні двері, віконниці, завіси, гачки, лави та полиці.

Згідно з умовами контракту, монастир мусив лагодити дахи та печі, надавати будівельні матеріали. Орендарі ж зобов'язувались утримувати двір у чистоті та вивозити гній, інакше їм загрожував штраф, відмова у продовженні оренди та навіть арешт [4; 7, 15–16, 18, 25зв., 43].

Серед архівних документів зберігся «білет» (дозвіл) Приваловим на ремонт житлових будівель, що здійснювався під наглядом міського архітектора Івана

Григоровича Барського. Зокрема, передбачалося лагодження кухонного коми-ну, щоб той не став причиною пожежі, Зокрема а висота мурованої труби на даху повинна була становити 1,5 аршина (трохи більше 1 м) [4, 98].

Слід зазначити, що садиба архітектора І. Г. Барського (Григоровича-Барського) розташовувалася неподалік від садиби Видубицького монастиря. І.Г. Григорович-Барський був купцем та райцею київського магістрату, автором проєктів таких будівель Подолу як павільйон над головною міською криницею (фонтан «Феліці-ял»), Покровська та Набережно-Микільська церкви, старий Гостиний двір, дзві-ниці Катерининської, Петро-Павлівської, Успенської та Царе-Костянтинівської церков, келії Катерининського монастиря, бурси Києво-Могилянської академії, міського зернохосвища («запасний хлібний магазин») [14, 201–202].

У 1783 р. київський магістрат надіслав до Видубицького монастиря лист із пропозицією взяти в оренду монастирську садибу на Подолі за 100 крб. на рік для розміщення там міського шинку, який передбачалося перенести з головної площі. Монастирські очільники відповіли, що не погоджуються на цю пропо-зицію, оскільки Привалови, крім того, що протягом багатьох років регулярно сплачували орендну плату, приймали у себе видубицьких ченців, які зупиня-лись у садибі, коли приїздили на Поділ для придбання продуктів харчування для потреб монастиря. На думку авторів листа, для святих отців було не-прийнятним мешкати у шинку серед нетверезого люду. Тому монастир не хотів розривати контакт з Приваловими [4; 102, 103–104]. Перелік продуктів, які че-нці зазвичай купували на Подолі (зокрема, для святкування монастирського храмового свята Чуда Святого архистратига Михаїла), наведений у «донесенні» монастирського шафаря від 2 жовтня (21 вересня) 1767 р.: булки, бублики, мо-локо, сир, сметана, яйця, раки, кава, вино, свічки [2, 501–502]

Привалови орендували плац «Тадринівський» (так садиба Видубицького мо-настиря зазначалась у документах) до 1784 р., коли монастир віддав означений плац купцю Йосипу Привалову під заставу у 600 крб. [6, 8].

Останній документ, що згадує Привалових як орендарів садиби Видубицько-го монастиря, датовано 1786-м р. Це – «донесення» Василя Привалова у Виду-бицький монастир про те, що подільські міщани (певно, підбурювані урядов-цями магістрату, які не полишили намагання перенести міський шинок у садибу Видубицького монастиря), за його відсутності змусили сина В. Правалова, Йо-сипа, під загрозою виселення, сплачувати орендну плату у 100 крб. – більше, ніж передбачала угода між Приваловими та монастирем. В. Привалов зазначив, що, якщо вартість оренди не буде зменшена, він одноосібно припинить дію ко-нтракту на оренду [4, 114]. Чим завершився цей конфлікт – невідомо.

Після 1786 р. внаслідок секуляризації (з франц. *sécularisation*, від лат. *secularis* – «мирський», «світський»; повна чи часткова передача у державну та світську власність земельних маєтностей церков та монастирів) Видубицький монастир втратив нерухомість на Подолі, а двір «Тадринівський», певно, пере-йшов у приватну чи муніципальну власність.

На плані Подолу 1803 р. (на якому зазначено понад дві тисячі міських садіб, ко-жній з яких присвоєно порядковий номер) колишня садиба Видубицького монасти-ря розташована неподалік від Флорівського монастиря на вулиці Чорна Грязь [14, 223], траса якої приблизно відповідала трасі сучасної вул. Флорівської. Садибу Ви-

дубицького монастиря також зазначено у списку власників подільських садиб, пронумерованого відповідно до нумерації садиб плану 1803 р. [14, 290, прим. 2].

На плані 1803 р. колишня садиба Видубицького монастиря (№ 2188) зазначена у кварталі навпроти церкви Успіння: великий двір, оточений по периметру будівлями, які можна визначити як згадувані у документах житлові та господарські споруди (нова житлова споруда, перебудована з двох старих хат будівля, криниця, стайня, комори).

Роблячи відступ від теми нашого дослідження, наведемо опис садиби священника подільської Христо-Воздвиженської церкви Івана Підгурського (1780), що розташовувалася на початку дороги, що вела з Подолу до передмістя Кожум'яки – приблизно на місці нинішньої Житньоторзької площі. На відміну від лаконічних описів садиби Видубицького монастиря (які містять обмаль інформації про внутрішній вигляд помешкань), опис садиби І. Підгурського є важливим історичним джерелом з вивчення питання умеблювання та інтер'єрів житлових будівель київського Подолу останньої чверті XVIII ст.

У 1780 р. у садибі І. Підгурського перебували кілька дерев'яних житлових (велика світлиця та три хати) та господарчих (пекарня, комора, повітка для екіпажу, лазня, людська, стайня) будівель. Крім того, у садибі розташовувалась і споруджена приблизно у 1765 р. житлова кам'яниця. Наявність цегляної будівлі в асортименті садибних споруд було досить рідкісним явищем для тогочасної забудови Подолу і свідчило про заможність власника садиби.

Стіни великої світлиці з п'ятьма вікнами прикрашали чотири ікони, а також портрети російських монархів другої половини XVIII ст. Слизавети Петрівни та Петра Федоровича. Світлиця опалювалася блакитною грубою, складеною з кахлів київської роботи. Підлога у світлиці була викладена з цегли «посадкою простою». З меблів були шафа, столовий стіл з п'ятьма шухлядами та невеликий липовий стіл.

У сніях за ширмами з тканини-набійки стояли заповнені вишнівкою та брусничною настоянкою вісім діжок та барильце (взагалі в описі садиби І. Підгурського «фігурує» чимало різних ємностей з міцними напоями, оскільки власник садиби був п'яницею і надмірне вживання міцних напоїв, зрештою, вкоротило йому життя. Означений опис було складено у 1780 р. невдовзі після смерті І. Підгурського). Лише в одній діжці зберігалось пшеничне борошно.

У «погребці» (шафі) у сніях зберігалися старі скатертини та скляний посуд: великий штоф та вісім невеликих бутлів «простого скла», стара «гусарська» сулія, «аглицька» пляшка, два графинчики, дві склянки білого скла, невелике барило.

Через сіни, навпроти світлиці, розташовувалася «світелка» з грубою «борщевою» (брунатного кольору?) з великих кахлів київської роботи. У цьому приміщенні перебувала ще одна ікона.

У кімнаті при «світелці», певно, мешкав сам господар садиби. У кімнаті зберігалися латинська граматика та богослужбові книги: «тестамент» (Старий та Новий Заповіт. – Авт.) печерського друку (друкарні Києво-Печерської лаври. – Авт.), нова книга проповідей печерського друку, трєбник московського друку.

У дерев'яній шафі перебували англійська пляшка, десять графинчиків простого скла та олов'яний хрест для християнської треби (проведення церковних обрядів. – Авт.). На полиці з перегородками стояли дванадцять череп'яних (керамічних) тарілок та дві миски, дві дерев'яні чашки та ветхий дерев'яний ящик.

На дерев'яному ліжку були складені п'ять великих і малих подушок у наволочках з московського полотна та лежала ковдра, пошита з турецької набійки.

У цій же кімнаті зберігалася священницька ряса з вишневого «ригого» оксамиту, підшита китайкою. У скрині перебували заткані різнокольоровими шовками пояс із зеленої тафти з мідними бляхами, невелика таця, дві фініфтяні і дві срібні чарки, «різане» червоне монисто (коралі. – Авт.).

У комірчині при кімнаті зберігалися ще кілька ряс та каптани.

У садибній пекарні перебували три горщики та три макітри.

Житлова кам'яниця складалася з двох приміщень. В одному перебувало кілька ікон, зберігалися книги, тростина зі срібним набалдашником, чотири пляшки з горілкою та мідний посуд: фляжка у кварту, казанки та куце відерце. Тут же стояли три стільці московської роботи. Друге приміщення кам'яниці було порожнім.

Під кам'яницею були споруджені два льохи. В одному з них (розташованому ліворуч) зберігалися діжки та барильце з волоським вином, великі пляшки, ценова (олов'яна) фляжка, ліхтар та чайник жовтої міді, казанки червоної міді. У льоху, розташованому праворуч, стояла 40-відерна діжка із соком брусниці.

У влаштованій під кам'яницею кухні стояли три кадовби з «варевом».

Дві хати, розташовані на території садиби, опалювалися зеленими кахляними грубами і простими печами.

У садибі були город та сад зі старою лазнею. Тут же стояла хата, де жив оренддар, при якій були комора з прикоморою: у них зберігалися пшениця та вапно [12, 112–114; 14, 143].

Опис двору І. Підгурського досить яскраво ілюструє про особливості конструкції тогочасних меблів (наприклад, наявність шухляд в обідньому столі тощо), матеріал виготовлення та асортимент скляного, керамічного та металевого посуду тощо. Цікавою є й згадка цегляної підлоги (наявної у дерев'яному житловому приміщенні) та про багатокімнатність житлової будівлі: світлиця – сіни – світелка (невелика світлиця) з кімнатою та комірчиною. Важливим для вивчення подільської історичної топографії є опис однієї з міських кам'яниць, яких до XIX ст. на Подолі були лічені одиниці.

Висновки.

Вивчення документального комплексу, що стосуються історії формування та функціонування у 1714–1786 рр. однієї з житлових садиб киявського Подолу – міського двору Видубицького монастиря, демонструє значний інформативний потенціал рукописних документів власності у процесі реконструкції історичної забудови окремих ділянок Подолу зокрема та Києва в цілому.

Комплексний аналіз означених документів дозволяє з'ясувати історію певних об'єктів міської нерухомості Києва (садиб та окремих будівель), які часто змінювали своїх власників внаслідок продажу, дарування чи передачі за борги.

Означені документи також містять описи планування та конструктивних особливостей окремих житлових та господарських садибних будівель.

Порівняння свідчень документальних та картографічних джерел дозволяє здійснити локалізацію садиби Видубицького монастиря на плані 1803 р.

Досвід проведення подібних реконструкцій може бути використаний під час дослідження історичної топографії міст Гетьманщини XVIII ст., соціальний, економічний культурний та політичний розвиток яких відбувався за тими ж алгоритмами, що й розвиток тогочасного Києва.

Джерела та література

1. Бондаренко Р.І. Видубицький Свято-Михайлівський монастир у Києві // Енциклопедія історії України: Том 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 505.
2. Документальна спадщина Свято-Михайлівського Видубицького монастиря в Києві XVII–XVIII ст. / [головн. упор. д.і.н., проф., прот. Юрій Мицик, упор. к.і.н. І. Сияк, к.і.н. І. Тарасенко, П. Яницька]. Київ [Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату], 2017. 607 с. (Серія «Документальна спадщина монастирів Гетьманщини», том 3).
3. Дунин В.А. Дунины из глубины веков: сборник очерков. Керчь: СПД Озаркив А.М., 2012. 224 с.
4. Інститут рукопису НАНУ (далі – ІР НБУВ). Фонд II. Справа 7002 (Справа Києво-Видубицького монастиря про монастирську садибу на Подолі (1739–1786 рр.). З архіву професора Київської Духовної академії С.Т. Голубева). На 242 арк.
5. ІР НБУВ. Фонд 160 (Київська духовна академія). Справа 706.
6. ІР НБУВ. Фонд 160 (Київська духовна академія). Справи 716–718.
7. ІР НБУВ. Фонд 160 (Київська духовна академія). Справа 719.
8. ІР НБУВ. Фонд 160 (Київська духовна академія). Справа 720.
9. ІР НБУВ. Фонд 160 (Київська духовна академія). Справи 722–723.
10. ІР НБУВ. Фонд 160 (Київська духовна академія). Справа 724.
11. [№] 18. 1640 [г.], октябрю 29. Челобитная Киевскаго митрополита Петра Могилы царю Михаилу Федоровичу о милостынѣ на устроенье разоренныхъ униатами церквей // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссии. Том 3 (1638–1657) / ред. Н. Костомаров. [Санкт-Петербург]: Изд. археографич. комиссии. С. 27–29.
12. ІР НБУВ. Фонд II. Справа 26.
13. [Петров Н.]. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Составил Н. Петров. Выпуск 1. Киев, 1875. 280 с.
14. Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX століття / Відповід. ред. д. і. н., проф. М. Ф. Дмитрієнко. Київ: Стилос, 2003. 304 с.
15. Фролівська [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://new.pamyatky.kiev.ua/streets/frolivska> (дата звернення: 26.02.2021).
16. Церковно-археологічний музей Київської духовної академії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kdais.kiev.ua/arheologichniy-muzei> (дата звернення: 26.02.2021).

Павло Хоменко (Київ)

старший науковий співробітник
відділу стародруківаних рідкісних та цінних книг
Національної історичної бібліотеки України

Українські землі в умовах російсько-польського протистояння кінця XVIII століття

Наприкінці XVIII ст. була замінена залежність України від однієї до іншої держави. Її приєднання за другим і третім поділами Речі Посполитої в 1793–1795 рр. змінило міжнародні позиції Росії як у політичному, так і в економічному відношенні. Водночас українські землі виступили важливим чинником присутності Російської імперії на європейському континенті, що змінило характер її участі в європейській міжнародній політиці.